

LINDITA LATIFI XHANARI

**Balkan Dillerindeki Ortak
Türkizmalar Sözlüğü**

Editör: Doç. Dr. Turgut TOK

2015

Pamukkale Üniversitesi Yayınları No:30

ISBN : 978-975-6992-59-3

EDİTÖR'den

“*Balkanlar Türk Dili'ne 'Elveda' demedi.*” Bu cümle bu çalışmayı en doğru anlatabilecek sözler olsa gerek...

Yaklaşık altı yüz yıl süren birlikteliğin, etkileşimin yüz yıl içinde bütünüyle silinmediğini ve silinemeyeceğini gösteren bu çalışmanın Türklük Bilimine, Balkan coğrafyasının bilim insanlarına ve dilbilimle, sosyal bilimlerle uğraşan herkese yarar sağlayacağını düşünüyorum.

Balkanlar veya Evlad-ı Fatihan toprakları, günümüzde hala Türk Dili ve kültürünün canlı olarak yaşadığı bir coğrafyadır. Hemen her yerinde günlük hayatınızı sürdürecekt kadar Türkçe bilenle karşılaşabilirsiniz. Ayrıca çoğu yerinde Türklerle karşılaşabilirsiniz. Osmanlı Devleti'nin bu topraklardan çekilmesinden günümüze yüz yılı aşmış bir zaman olmasına rağmen sizi bu coğrafyada bazen bir köprü, bazen bir cami, medrese, hamam bazen bir yer adı, bazen bir kitabe, bazen bir mezarlık, bazen bir çarşı, arasta, han karşılar. Bu durum Yunanistan, Bulgaristan, Makedonya, Kosova, Romanya, Arnavutluk, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan ve Bosna'da aynıdır.

Bir arada yaşayan toplumların ortak kültürleri oluşur. Balkan topluluk ve milletleri ile Türkler bunu başarmışlardır. Altı yüz yıl boyunca resmi dil Türkçedir. Ancak kimsenin kendi diline de müdahale edilmemiştir. Türk-İslam kültürü, Osmanlı Devleti tarafından bu coğrafyayı imar etmiştir.

Kültürel hayatın en önemli ögesi dildir. Diller birbirinden özellikle sözcük alışverişinde bulunurlar. Türk Dili, Balkan dillerine birçok sözcük vermiştir. Öyle ki, sözcükten öte sözcük gurupları hatta cümle kalıpları bugün Balkan dillerinde kullanılmaktadır. Bu çalışmada bunların binlerce örneği verilmiştir. Birkaçının altını çizmek isterim.

Bütün dillerin en eskil ve özgün sözcükleri sayılar, organ ve akrabalık adlarıdır. Bu çalışmadan hareketle görüyoruz ki, Balkan dillerinde günümüzde akrabalık adları içerisinde “*abla, amca, baba, bacanak, baci, baldız, çocuk, dayı, dede, enişte, hatun, kadın, karı, koca, kayın, güvey, nine, oğlan, oğul, teyze...*”; organ adları içerisinde “*ayak, bilek, boğaz, boyun, böbrek, burun, çene, dalak, damar, kol, göz, göbek, göğüs, karın, kuyruk, öd, parmak, taşak, topuk...*” kullanılmaktadır.

Balkan dillerinde, “*ayakyolu, akşam pazarı, balyemez, başıbozuk, çiftetelli, düztaban, delikanlı, güçbela, gül suyu, gülyacağı, iç oğlanı, kabadayı, kadingöbeği, karakol, kara düzen, karakulak, kara sevda, karatavuk, karagöz, karabatak, karaboya, karabaş, karayel, kartopu, kırkayak, kurdeşen, külbastı, sacayağı, semizotu, serdengeçti, takatuka, tas kebabı, yankesici, yerelması...*” gibi sözcük gurupları; “*Allah versin, Allah selamet versin, Allah belanı versin, Allah bilir, Allah'a emanet ol, Sağlıcakla kal...*” gibi cümle kalıpları da günümüzde varlığını sürdürmektedir.

Birbiri ile dini, siyasi, ekonomik, kültürel, siyasi paylaşımları olan milletlerin sözcük alışverişi genellikle kavram adları ve adlardır. Zarf, zamir, sıfat ve fiil alışverişi çok seyrek

görülür. Balkan dillerinde Türk Dilinden alınmış bu sözcük türlerine rastlanılmaktadır: “*dışarı, içeri, karşı, kim, nasıl, orta, öyle, alt, üst, ancak, yavaş, tek tük, böyle, işte, bütün, çok, acımak, almak, anlamak, bakmak, beğenmek, bilmek, buyurmak, çakmak, çalışmak, çatmak, çekmek, dalmak, davranmak, dayanmak, demek, donatmak, ekmek, geçinmek, gelmek, gezmek, kaçırmak, kapmak, kırmak, sıkılmak, tapmak, tartmak, tepmek, tutmak, yanaşmak, yenmek, yoklamak, yürümek...*”

Dillerin eskil sözcükleri bulunmaktadır. Bu sözcükler zaman içerisinde kullanılmaktan vazgeçilebilir ya da kullanım alanı daralır. Bu tür eskil Türkçe sözcüklerden Türkiye Türkçesinde kullanımı bırakılmış veya azalmış, Balkan dillerinde yaşayan örnekler çalışmada görülmektedir:

“*değirmi*” sözcüğü, Arnavutça, Bulgarca ve Yunanca ’da “*yuvarlak*” anlamında; “*don*” sözcüğü, Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca ve Sırpça ’da “*elbise, bütün giysi*” anlamında; “*güveyi*” sözcüğü, Boşnakça, Bulgarca ve Sırpça ’da “*damat*” anlamında; “*ovmaç*” sözcüğü, Boşnakça, Bulgarca, Hırvatça ve Sırpça ’da “*hamuru ovalayarak yapılan kırıntılarla pişirilen çorba*” anlamında kullanılmaktadır.

Balkanlardaki altı yüz yıllık Türk yaşam tarzı, resmi işlerle birlikte günlük hayata da etki etmiştir. Bunu sözcüklerde özellikle mutfak kültüründe görmekteyiz: “*acı, ayran, borani, boza, börek, baklava, bulgur, çakır (şarap), çeltik, çörek, dolma, sarma, musakka, ekmek, kaymak, kebab, keşkek, kızartma, cızlama, pastırma, pide, tandır, tarhana, kaçamak, katmer, kavurma, kaygana, hoşaf, içki, imambayıldı, irmik, güllaç, gülbeşeker, helva, yahni...*”

İslamiyet’in kabulü ile Türk Diline giren Arapça ve Farsça kökenli -dini terimler başta olmak üzere- sözcükler, Türk Dili aracılığı ile Balkan dillerine geçmiştir: “*ayet, abdest, ezan, Bektaşî, bedevi, bedesten, bidat, bereket, istihare, istikbal, itaat, kandil, katip, keramet, mahluk, mahalle, merhaba, merhamet, mürit, müneccim, münafık, mümin, nakkaş, nimet, padişah, rical, rıza, sünnet, siftah, tertip, vazife, vekil, vekalet, ziyafet, Zülfikar...*”

“*Devlet, kadı, asker, çavuş, bey, bekçi, yüzbaşı, binbaşı, subaşı, bölük, kışla, ordu, bayrak, sancak, ocak; tavuk, teke, keçi, deve, doğan, domuz; bunar (pınar), burgu, bürümcük, civelek, odunluk, çalgı, cura, arkadaş...*” gibi daha binlerce sözcüğün yer aldığı bu çalışma oldukça önemli kültürel verileri kapsamaktadır.

Lindita Latifi Xhanari’nin hazırladığı ve Pamukkale Üniversitesi’nin basımını üstlendiği “Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü” dilbilimcilere özellikle Türk Dili ve Balkan dilleri alanında çalışanlara ayrıca sosyal bilimlerle uğraşan bilim insanlarına önemli bilgileri bünyesinde barındırmaktadır.

Bu çalışmayı yapan değerli meslektaşım ve dostum Doç. Dr. Lindita Latifi Xhanari’ye Türklük Bilimine sunduğu bu değerli çalışmadan dolayı şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca bu eserin basımını sağlayan PAÜ Rektörü Prof. Dr. Hüseyin BAĞCI hocamıza ve PAÜ Kütüphane Dairesi Başkanlığı’na teşekkür ediyorum.

Doç. Dr. Turgut TOK

Balkan Dillerindeki Ortak Türkizmalar Sözlüğü **(8 Balkan dilindeki ortak Türkçe sözcükler çalışması)**

Balkan dilleri üzerinde gerçekler nasıl? Birbirinden farklı olan bu diller bir noktada birleşirler. Osmanlı Türkçesinden bu dillere giren binlerce sözcükler bulunuyor, ve bunun yanında halklarımızın beraber kullandığı ve Osmanlı Türkçesinin bu halklara on binlerce deyim ve milli kültürünün ifadeleridir. Balkan dilleri yaşayan canlı bir laboratuardır, üzerinde sonsuzca araştırma ve çalışma yapılabilir; Balkan, Türkiye ve hatta Avrupa için tarihi değerleri olan sonuçlar ortaya çıkabilir.

Tarih dönemleri içinde Balkanlar ve Balkan ülkeleri, Ortaçağ'dan başlayarak Türklerle temaslarda bulunmuşlardır. Türkler, dünya coğrafyasında çok geniş bir alanda görülürler. Moğolistan'dan Bosna-Hersek'e, Sibiryaya yakınlarından Irak ve Kıbrıs'a kadar uzanan bölgelerde Türkler vardır. Dolayısıyla, çeşitli lehçe farklılıklarıyla da olsa, Türk Dili bu geniş coğrafyada ve yaklaşık 200 milyon kişi tarafından konuşulmakta, iletişim aracı olarak kullanılmaktadır. Bölgedeki coğrafi uzaklıkların olmaması, komşuluk ilişkileri ve çeşitli kültürel alışverişleri iletişimi kolay hale getirmiştir. Diğer taraftan Osmanlı İmparatorluğunun resmi dilinin Balkan Dilleri sınıfında yer almamasına rağmen, tüm bölgede homojen ve tek tip bir dil olarak kullanılması da bir rastlantı sonucu değildir. Balkanlarda resmi dil Türkçe olmasına rağmen, bölge nüfusunu oluşturan farklı etnik kökenden ulusların günlük konuşma dili olarak kendi dillerini konuşmaları konusunda herhangi bir baskı olmamıştır. Bu nedenle etnik gruplar tarafından Türkçe kolaylıkla kabul edilmiştir. 15.-16. yy. boyunca Macaristan'dan başlayarak, Bosna-Hersek, Kosova, Sırbistan, Hırvatistan, Karadağ, Arnavutluk, Makedonya, Bulgaristan, Romanya ve Yunanistan'a kadar olan bu geniş coğrafyada yaşanan, beş yüz yıllık Türk etkisi kendisini yalnızca dil olarak değil, kültür ve yaşam biçimi olarak da belli etmiştir.

Yerine göre az yerine göre fazla olan Balkan dillerinin ilişkileri mevcut olmuştur. Bu dillerdeki etkisi yerel kalmıştır ve sadece sınır şivelerle sınırlandırılmıştır. Bu etkilerinden farklı Türkçe alıntıları Balkan dillerinde o kadar simetrik bir şekilde yayılmıştır ki, bunların büyük bir çoğunluğu 'Balkanik Türkizmalar' olarak da belirlenebilir. Balkanlardaki birçok dilci bu alıntıların büyük bir sayısı Farsça ve Arapça kökenli olduğunu yanıtlayarak 'orientalizma' terimini de kullanmışlardır. Bu çalışmada da, daha öncekilerdeki gibi, biz iki

sebepten dolayı ‘turkizma’ terimini tercih ediyoruz. Bunlar da şöyle:

- İlk olarak Balkan halkının ilişkileri Arap ve Farslarla değil, Osmanlılarla doğrudan olmuştur.
- İkinci olarak da bu sözcükler Türkçeden doğrudan Balkan dillerine girmiştir çünkü bu sözcükleri anlamlarıyla birlikte benimsemişlerdir.

Bu çalışmanın temel amacı Balkan dillerindeki (**Arnavutça, Boşnakça, Bulgarca, Hırvatça, Makedonca, Romence, Sırpça** ve **Yunanca**) ortak Turkizmaların belirlenmesidir. Balkanlardaki mevcut bütün dillerin kelime hazinesinde çok sayıda Turkizmalar bulunmaktadır. Bu turkizmaların belirlenmesi uzun yıllardır bir çok dilbilimciye çalışma konusu olmuştur. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda Turkizmalar sadece Türkçe ile karşılaştırılarak çalışılmış, hiç bir zaman Balkan dillerinin ortak bir unsuru olarak ele alınmamıştır. Türkçe, Balkan dilleri arasındaki ilişkiyi doğrudan kurmamakta; ancak bir “üst dil” olarak bu ilişkiyi güçlendirmektedir.

Bu sözlük çalışmasının amacı Balkan dillerindeki ortaklaşa kullanılan sözcüklerin birarada tespiti ve irdelenmesidir. Bu çalışma, Balkanların hiç bir zaman Türkçeden aldıkları sözcüklere ‘elveda’ demediği ve bu sözcükleri yaşamının doğal bir parçası haline getirildiğini anlatmaktadır. “Elveda” dememekle kalmadılar, bu sözcüklere kendi dillerinin ek ve ön ek getirerek kendi sözcüklerinin önemli unsurlarından yaptılar, bu sözcükleri “ezeli” yaptılar.

Balkan uyruklu olup da evinin kapısını açtığı anda mutfak, salon, tuvalet, oturma odası, yemek masası ve benzeri ile ilgili Türkçe sözcük ve deyim kullanılması pek rastlanır. Osmanlı Türklerinin bu bölgeden ayrılmaları yüzyılı bulmasına rağmen, bu sözcükler Balkan insanının doğumdan ölüme kadar eşlik ediyorlar. Bu dillerin ayrılmaz bir parçası olmuşlardır “eti ve kemiği olmuştur”, özellikle yansıttıkları biçembilimsel nüanslarıyla.

Balkanlara girişi beş yüzyıla yakın süren Türk alıntılarının tablosu rengarenktir. Bu çerçevede içerilen konular şunlardır; tarih, kültür, etnografi, dil ve edebiyat. Burada sadece sözcük ve anlam alıntılarından söz edilemez. Bilinen tarihi nedenlerden dolayı başlangıçta Balkan dilleri tanınmayan kavram ve anlam taşıyan sözcükleri içermiştir. Daha sonra bu alıntılar benimsenip büyük bir oranda yayılmıştır, çünkü bu sözcükler, günlük konuşma dilinde sosyal ve idari kurumlarda kullanılmıştır. Kabul edildikten sonra bu alıntı sözcükler Balkan dillerinde zenginleşmeye başladı. Uzun zaman devam eden bir zincir etkidir bu. Ancak bu alıntıların ne kadar benimsenip kabul edildi? Balkan dilleri aralarındaki ilişki neydi

ve yüzyıllar içerisinde ne kadar etkilendi. Bütün bu soruların cevaplarını Balkanik Türkizmaların Sözlüğünde bulabilirsiniz. Bu sözlük sadece Balkan dillerindeki sözcükleri değil, diğer dillerdeki birçok sözcüğü de doğrulamaktadır. Türkizmalar'ın bugün bütün Balkan dillerinin söz varlığında büyük bir rolü vardır. Balkan dillerine yüzyıllar önce giren anlamsal ve sesbilimsel açılardan değişiklikleri olan bu sözcükler çoğu zaman o devirde en çok yayılan anlamlarda alınıp kullanılmıştır. Geldikleri dillere bir uyum sağlayan alıntılar kendi şekillerini korudular, uymayanların birçoğu ise sesbilimsel ve şekil yapılarında değişikliğe uğradılar.

Türkçe, Balkan dillerinin sözlüklerinin zenginleşmesinde beş yüzyıl boyunca en önemli kaynaklarından birisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkçe, Balkanlılar için iletişim diliydi. Türkçe sözcüklerin pek çoğu Balkan dillerine sadece uyum sağlamadı, aynı zamanda dilin genel ve bölgesel ağızların doğal bir unsuru olarak görüldü. Osmanlı döneminde bu sözcükler sadece konuşma diline kabul edilmiş değildi; aynı zamanda edebiyata, dini öğretim diline, idari belgelere ve diğer yazılı metinlere de eklenmişti.

Osmanlı Devletinin Balkanlara ilerlemesi ile Balkan ülkelerinin sosyal-kültürel arka planı da değişti. Tarih boyunca çeşitli ulusların aralarındaki doğal iletişimin sonucu olarak bu ulusların kültürleri ve dilleri birbirlerinden etkilenmiştir. Osmanlı Devletinin Balkanlara gelişiyle yeni bir devlet sistemi, yeni bir kültür ve yeni bir inanç sistemi tanışmıştır. Bu yeni anlayış bütün Balkanlarda büyük bir toplumsal, iktisadi, eğitimsel ve kültürel değişim meydana getirmiştir. Bu yeni anlayış yüzyıllar boyunca Balkanlarda hakim olmuştur. Türkler tarafından getirilen inanç ve anlayış, onların yaşam tarzı Balkan halklarının büyük bir kısmı tarafından kabul edilmiştir. O zamanlarda Türkçenin Balkan halklarının üst düzey mensupları için kültür dili olduğu konusunda hiç şüphe yoktur.

Türk kültüründen gelen yenilikler o zamana kadar bu bölgelerde bilinmeyen yeni kavramları da beraberinde getirmiştir. Bu yeni kavramların karşılığı Balkan halklarının ana dillerinde yoktu, bu kavramlar için yeni sözcükler de türetilmedi. Dolayısıyla Türkçe sözcükler ve terimler bütün Balkan dillerine taşındı. Ayrıca yeni bir yaşam tarzı geçişiyle bu dillerde mevcut olan sözcükler yerine de Türkçe sözcükler kullanılmaya başlandı. Başka bir deyişle söz konusu dillerde eşdeğeri olan sözcükler yerine de Türkçe kelimeler kullanılmaya başlandı. Fakat Türkçe alıntı unsurları, terimler ve sınırlı sayıda ekler bütün Balkan dillerinde yoğun olarak kullanılmasına rağmen o dilin kendi özünün varlığı açısından hiçbir

zaman herhangi bir tehlike oluşturmadi. Alıntı sözcükler her dilin sözlüğü içinde kendi yerini bulmuştur. Daha sonra yeni sisteme de uyum sağlamışlardır.

Kendi türünde ilk olan bu sözlük, Balkanlardaki **sekiz dilin ortaklaşa kullandığı türkizmaları belirlemektedir**. Bu sözlükte yer alan sözcükler, uyruğuna bağlı kalmadan her balkanlı için aynı anlam taşıyan ve halen kullanılan sözcüklerdir. Sözlükte Balkanlardaki sekiz dilde, yaklaşık 5.000 ortak anlamdaş sözcük bulunmaktadır. Bunlar Türkçe ya da Balkan dillerinin yapım ekleriyle kullanılan Türkçe kökleri de içermektedir. Başta Türkçe sözlüklerindeki anlamlarıyla Türkçe sözcükleri verilmiş ve bunların Balkan dillerindeki eş anlamları verilmiştir. Daha sonra türeme şekilleriyle anlamları alfabetik sıralamasına göre sıralanmıştır. Türkçe kök Türkçe ve yerel dillerden yapım eki aldığı durumlarda o sözcüğün ailesi de verilmiştir. Balkan dillerinden ek alarak türetilen yeni sözcükler büyük bir ilgi toplamaktadır. Bu dillerle kaynaşan bu sözcükler bu dillerin en önemli ve en aktif alıntı sözcüklerini oluşturmaktadır. Türkizmaların yanında alındığı referans kaynaklar da yazılmıştır. Arnavut dili terimiyle sadece Arnavutluk taki Arnavutları değil Kosova'daki Arnavutları da kapsamaktadır. Aynı zamanda 'Sırpça' sadece Sırbistan'daki konuşma dilini değil Karadağ'daki konuşma dilini de içermektedir.

Bu sözlüğün hazırlanması için Balkan dilbilimcilerin yapmış olduğu değerli çalışmaları ve açıklayıcı sözlükleri geniş bir kaynakça olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada sözcük seçiminde en az üç dilde ortak olan türkizmalar tercih edilmiştir. Bazı durumlarda konuştuğu nüfus sayısını da göz önünde bulundurarak, iki dilde var olan sözcükler de seçilmiştir. Kullanma sahası dar olduğu için tek dilde olan sözcükleri bu çalışma konusunun dışında kalmıştır.

Bu sözlük hem Türkiye üniversitelerindeki araştırmacılar ve öğrenciler hem Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Bosna, Sırbistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Makedonya, Romanya ve Yunanistan üniversitelerindeki akademisyen, araştırmacı ve öğrenciler tarafından değerlendirilebilir.

Bu sözlükteki özgün saptama ve veriler aşağıdaki alanlara doğrudan katkıda bulunabilecektir:

- Leksikoloji (Sözcükbilimi)
- Dil tarihi
- Kelime yapısı

- Sesbilimi
- Balkan dilleri ve Türkçe arasındaki dilbilimsel ve kültürel ilişkiler

Yukarıda belirlenen alanlarda bu sözlüğü esas alarak lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmaları hazırlanabilir.

Aynı zamanda da bu sözlük Balkanlarda Türkçe öğrenen öğrencilere yardımcı olabilecektir. Balkanlarda konuşulan, günlük diller esasen Turkizmalarla iç içedir. Bu çalışma Balkan dillerindeki Türkçe etkisini ortak bir değer ve kaynak olarak daha kolayca ortaya koymaktadır.

Son olarak da bu sözlüğün hazırlanmasını destekleyen, Prof. Dr. Ethem Likaj, Prof. Dr. Seit Mancaku, Prof. Dr. Irfan Morina, bilimsel redaktörler Doç. Dr. Turgut Tok, Urtis Harri, Dr. Kledi Satka ve özellikle Tiran Türkiye Büyükelçisini Sayın Hasan Şan'a sonsuz teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Bu sözlük çalışmasıyla Türkoloji ve Balkandaki dilleri dil tarihi, kültürel ve dilsel ilişkileri konularında gereksinimlerini gidermeye çalışılmaktayız.

KAYNAKLAR

- Adamoviç, M.:** Tanıtma, Ankara 1969.
- Acaroglu, M.:** Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Ankara, 1988.
- Agakay, Mehmet Ali,** Türkçe Sözlük, Ankara 1966
- Akay, M.:** Makedonca'daki Türkçe Kelimeler ve Dil Unsurları, Birinci Uluslararası Balkanlarda Türk Varlığı Sempozyumu, İzmir, 2002.
- Altay, K.:** Romence'deki Türkçe Kelimeler, Erciyes, 1996.
- Altın Türkçe Sözlük,** Ankara, 1991.
- Ashta, K.:** Leksiku i plotë i veprës së Gjon Buzukut, Tiranë 1955.
- Bakotić, L.:** Srpskohrvatskog knjizevnog jazika, Beograd, 1936.
- Bardhi, F.:** (Franciskum Blanchun), Dictionarium-epiroticum (M.Roques), 1635.
- Barić, H.:** Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta, Beograd 1935.
- Bashkimi, Fjaluer i ri i Shqypes,** Shkoder, 1908.
- Beci, B.:** Hulumtime gjuhësore në Mat, BUSHT SSS 2, Tiranë 1962.
- Beci, B.:** E folmja e Reç-Dardhës, SF 3 (1963), 4 (1964), 1 (1965).
- Berneker, E.:** Slavisches etymologisches wörterbuch I Heidelberg, 1913.
- Boçari, M.:** Fjalorth greqisht-shqip (1809), Tiranë 1926.
- Bogdani, P.:** Cuneus Prophetarum, Patavi 1685.
- Boisacq, E.:** Dictionaire etymologique de la langue grecque, 1938.
- Boretzky, N.:** Der türkische Einfluss auf das Albanische, Teil I: Phonologie und Morphologie der albanische Turzismen, Wiesbaden 1975.
- Boretzky, N.:** Der türkische Einfluss auf das Albanische, Teil 2: Wörterbuch der albanischen Turzismen, Wiesbaden 1976.
- Boretzky, N.:** Sur la substitution des noms de profesion d'origine turque en albanais, Canier Balkanique, 1981, 2.
- Budi, P.:** Rituale romanum, Speculum confessions, Roma 1621.
- Busetti, A.:** Vocabulario italiano-albanese, Shkodër, 1911.
- Camarda, D.:** Saggio di grammatologia comparata sulla lingua albanese 1864.
- Cimochowski, W.:** Le dialecte de dushmani 1951.
- Cipo, K.:** Gramatika shqipe, Tiranë 1949.

- Cordignano, A. Fulvio:** Dizionario italiano-albanese, Shkodër 1938.
- Çabej, E.:** Për një shtresim kronologjik të huazimeve turke të shqipes, SF,1975,1.
- Çabej, E., Xhuvani, A.:** Parashtesat e gjuhës shqipe, BUSH 4, Tiranë 1956.
- Çabej, E., Xhuvani, A.:** Prapashtesat e gjuhës shqipe, Tiranë 1962.
- Çami, M.:** Erveheja, bukuresht 1888.
- Çami, M.:** Binamazi dhe Bekriu (dorëshkrim).
- Çekrezi, K.:** Albanian Dictionary, 1923.
- Çeliku, M.:** Vëzhgime mbi të folmen e krahinës së Dumresë, BUSHT SSS 2,3, 1963.
- Çeliku, M.:** Vëzhgime mbi të folmen e krahinës së Peqinit, SF. 4, 1965.
- Çeliku, M.:** Vëzhgime mbi të folmen e krahinës së Kërrabës, SF. 2, 1966.
- Demiraj, Sh.:** Gjuhësi Ballkanike, Tiranë, 2004.
- Devellioglu, F.:** Osmanlıca- Türkçe Ensiklopedik Lugat, Ankara 1962.
- Dilacar, A.:** Dil, diller ve dilcilik, Ankara 1968.
- Dizdari, T.:** Fjalor i Orientalizmave, Tiranë, 2006.
- Dizdari, T.:** Material gjuhësor e folklorik (dorëshkrim).
- Dizdari, T.:** Material mbi toponiminë dhe etnografinë (dorëshkrim).
- Dobroshi, S.:** Fjaluer serbokroatisht-shqip, Prishtinë 1953.
- Dodbiba, L.:** Studime mbi leksikun detar, Studia Albanica, Tiranë 1966.
- Ediskun, H., Dunder, B.:** Türkçe Konuşan Sözlük, İstanbul 1965.
- Elezoviç, G.:** Gasovne osobine albanaskog dijalekta Debra i njegova okoline, Beograd 1950.
- Esih, I.:** Turcizmi Rječnik (turskih, arapskih i perzijskih riječi u hrvatskom knjizevnom jeziku I pučkom govoru), Zagreb 1942.
- Filan, K.:** “Language-Culture Relation: Its Significance in Turkish Language Education in Bosnia”, Council of Europe 2001 European Years of languages, 24-27 ekim 2001, Ankara.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,** Tiranë, 1980.
- Fjalor i gjuhës së sotme shqipe,** Tiranë, 1954.
- Fjalori sinonimik i gjuhës shqipe,** Tiranë, 2005.
- Gaberov, I.:** Reçnik na Çujdite Dumi Bulgarskiy, Sofía, 1998.
- Georgidas, P.:** Die lautlichen Veränderungen der türkischen Lehnwörter im Griechischen, Muni, 1974.

Giagkoullis, K.: Leksiko etimologiko kai ermnieutiko tis kupriakis dialektoi Strovolos-Lefkose 1994.

Gjinari, J.: Nji vështrim mbi të folmen e Oparit, BUSHT SSS I, Tiranë 1957.

Gjinari, J.: E folmja e Skraparit, BUSHT SSS I, Tiranë 1958.

Gjinari, J.: Të folmet e Myzeqesë, BUSHT SSS 4, Tiranë 1958.

Gjinari, J.: Mbit ë folmen e Devollit, BUSHT SSS 4, Tiranë 1960.

Gjinari, J.: E folmja e Mallakastrësit, BUSHT SSS 3, Tiranë 1962.

Gjinari, J.: Vërejtje mbi të folmen e Tropojës, BUSHT SSS 4, Tiranë 1963.

Gjinari, J.: Vëzhgim mbi të folmen e Krues në Malësi, Sf 4, Tiranë 1964.

Gjinari, J.: Mbi disa elemente slave në të folmen veriore të Shqipërisë jugore, SF 2, Tiranë 1966.

Gjoka H. Ali, U.: Fjalor shqip-turqisht (Arkivë), Lezhë 1899.

Guboğlu, M.: Rumanya Turkolojisi ve Rumens dilinde Türk Sözlere Hakkında Bazı Araştırmalar, Ankara, 1968.

Granes, A.: Turco-Bulgarica, Articles in English and French concerning Turkish influence on Bulgarian, Wiesbaden, 1996.

Granes, A., Hauge, Kjetil Ra, Suleymanova, H.: A Dictionary of Turkisms in Bulgarian.

Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü, 1968.

Güncel Türkçe Sözlüğü

Hafiz, N.: Specifičnosti Prizrenskog turskog govora, Prilozi za Orientalnu Filologiju 27, Sarajevo 1979.

Halimi, M.: Ndikimi i orientalizmave në fushën e fjalëformimit ndër të folmet shqipe, Prishtinë 1993.

Hasan, H.: Makedonya ve Kosova Türklerince Kullanılan Atasözleri ve Deyimler, Ankara, 1994.

Haxhihasani, Q.: Kërkime dhe vëzhgime folklorike në rreth të Përmetit, BUSHT SSS 2, Tiranë 1959.

Haxhihasani, Q.: Vëzhgime gjuhësore në krahinën e Lurës, BUSHT SSS 4, Tiranë 1963.

Heine F. Wendt: Die türkischen Elemente im Rumanischen, Berlin 1960.

İktisat Terimleri Sözlüğü TDK, Ankara 2004

Ismajli, R.: Tekste të vjetra, Pejë 2000.

- Jokl, N.:** Studien zur Albanesischen Etymologie und Wort Bildung, 1911.
- Jokl, N.:** Linguistisch- Kultur Historische der Albanischen, 1923.
- Kakuk, Z.:** Le dialect turk d'Ohrid en macedonie, Acta Orientalica Acedemiae Scientiarum Hungaricae, Tomus XXVI, 1972.
- Kakuk, Z.:** Macar Dilinde Osmanlı-Türk Unsurları, Ankara, 1972.
- Kakuk, S.:** Recherches sur l'histoire de la lingua Osmanlie des XVI et XVII siecles, les elements Osmanlis de la lingua Hongroise, BOH XIX, Budapest 1973.
- Kaleshi, H.:** "Arnaut Dilinde Kullanılan Osmanlıca-Türkçe Ekler", Bilimsel Bildiriler (TDK), Ankara 1972.
- Kaleshi, H.:** "Ndikimet orientale në tregimet popullore shqiptare", Buletini i Muzeut të Kosovës, Prishtinë 1972.
- Karaagaç, G.:** Türkçe Verintiler Sözlüğü, Ankara 2008.
- Karadžić, V.:** Srpski rječnik, Beograd 1935.
- Kazazis, K.:** The status of Turkisms in the Present-Day Balkan Languages, Aspects of the Balkans. Continuity and Change, International Balkan Conference, october, 1969.
- Kerim, A.:** Türkçeden Romence'ye Giren Sözcükler-Romence'deki Türkçe Kelimeler", Ankara, 1996.
- Kişi Adları Sözlüğü**
- Kostallari, A.:** Rreth depërtimit të turqizmeve në gjuhën shqipe gjatë shekujve XVII-XVIII", Gjurmime albanologjike, SSHF, Prishtinë 1978.
- Krajni, A.:** Hymja e turqizmeve në shqipen dhe përpjekjet për zëvendësimin e tyre, SF, 1965,1.
- Kristoforidhi, K.:** Leksikon des albanikes glosses, Athinë 1094.
- Krumbacher, K.:** Griechischen elemente in Arabischen und Turkischen, Byzant Zeitschrift, 2, 1893.
- Kukkidis, K.:** Elnikon Lekson Paragomenos ek dis Turkilis, Atina, 1960.
- Latifi, L.:** Huazimet turke në gjuhën shqipe krahasuar me gjuhët e tjera të Ballkanit, Tiranë 2006.
- Latifi, (Xhanari) L.:** Turqizmat dhe semantika e tyre në fjaloret e shqipes, Tiranë 2006.
- Limthi, L.:** Fjalët turqishte në Lahuten e Fishtës (Shejzat), Romë 1961.
- Lobel, Th.:** Elemente turcesti arabeti si persane in limba romana, Leipzig, 1894.

Lokotsch, K.: Etymologischen Wörterbuch der europäischen (germanischen, romanischen und slavischen), Wörter orientalischen Ursprungs, Heidelberg 1927.

Louis K. Katona: Le Dialecte Turc de la Macedoine de l'Ouest, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı, Belleten, Ankara, 1969.

Makedonca-Türkçe Sözlük, Üsküp 1967.

Mehdiu, F.: Orientalizmat, hyrja dhe përdorimi i tyre në gjuhën shqipe, Jehona 7, Shkup 1978.

Meyer, G.: Etymologisches Wörterbuch der albanische Sprache, Strasburg, 1891.

Meyer, G.: Die Griechischen und Romanischen Bestandteile in Wortschatze des Osmanisch-Türkischen, Wien, 1893.

Meyer-Lubke, W.: Romanisches Etymologisches Wörterbuch, Heidelberg 1935.

Miklosich, F.: Die Türkischen Elemente in den südost- und osteuropäischen Sprachen (Griechisch, Albanisch, Rumänisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch), Wien, 1884-1890.

Mitko, Th.: Bleta shqiptare, Aleksandri 1878.

M. Türker Acaroğlu: Bulgaristanda Türkçe Yer Adları Kılavuzu, Ankara, 1988.

Muftić, T.: Arapsko-srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1973.

Muftić, T.: Prilog semantičkom proučavanju arabizma u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo 1973.

Mulaku, L.: Turqizmat në gjuhën shqipe, SKSH 3, Prishtinë 1989.

Nasteva, O.: Turskiot govor vo gostivarskiot kraj, Gostivar, 1970.

Nasteva, O.: Turskite Leksički Elementi vo Makedonskiot yazik, Skopje, 2001.

Nemeth, I.: Traces of the Turkish Language in Albania, Budapest 1961.

Ndreca, M.: Fjalor fjalësh e shprehjesh të huaja, Prishtinë 1986, 2000.

Nurlu, M.: Romencede Turk İzleri, Rumani, 2002.

Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu, 1963.

Pasho, H.: Terimat fetarë në sistemin e termave të pasqyruara në fjalorët shpjegues të shqipes, Prishtinë 1995.

Popović, D.: Turske i druge istočanske reči u našem jeziku, Beograd 1881.

Reinkowski, M.: Zum status der turzismen in den Sprachen Südosteuropas, Wien 2002

- Rouzevalle, L.:** Les emprunts turis fans la grec vulgare de Roumelie et specialement d'Adrianople, Paris, 1912.
- Saineanu, L.:** Elemente turcesti in limba romana, Buresht, 1885.
- Saineanu, L.:** Influenta orientala asupra limbei ti culturei romane, I-III, Bukuresht 1900.
- Sanfeld, K.:** Linguistique Balkanique, Problemes et Resultats, 1930.
- Samara, M.:** Zhvillime leksiko-semantike të turqizimave në gjuhën shqipe, SF 1. Tiranë 1995.
- Schütz, I.:** Gjurmë gjuhësh turke mesjetare në shqipen e sotme, Seminari ndërkombëtar për gjuhën, letërsinë dhe kulturën shqiptare, Prishtinë 1986.
- Škaljic, A.:** Turcizmi u Narodnom Govoru i Narodnoj Knjizevnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1957.
- Škaljic, A.:** Turcizmi u Srpskohrvatskom- Hrvatskosrpskom jeziku, Sarajevo 1973.
- Tarama Sözlüğü I-VIII (1963-1977),** TDK, Ankara.
- Tarih Terimleri Sözlüğü,** 1974.
- Tase, P.:** Fjalë të rralla të përdorura në jud të Shqipërisë, Tiranë 1941.
- Thomaj, J.:** E folmja e katundit Seman, BUSHT SSS 3,4, Tiranë 1961.
- Thomaj, J.:** Terminologjia islame dhe leksikografia shqiptare, Prishtinë 1995.
- Totoni, M.:** E folmja e Zagorisë, BUSHT SSS 1, Tiranë 1962.
- Totoni, M.:** E folmja e bregdetit të poshtëm, SF 2, Tiranë 1964.
- Totoni, M.:** Vëzhgime mbi të folmen e Muzinës, SF 3, Tiranë 1965.
- Totoni, M.:** Të folmet e Gjirokastrës, SF 1, Tiranë 1966.
- Türk Dili Arastirmaları,** Ankara 1956-1963.
- Türkçe Sözlük I-II,** TDK, Ankara 1988.
- Türkçe Sözlük,** TDK, Ankara 2005.
- Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, TDK Yay. Ank.**
- Toplumbilim Terimleri,** 1975.
- Vajzovič, H.:** Orijentalizmi u književnim dhelu- Lingvistička analiza, Sarajavo 1999.
- Wendt, H. F.:** Die Turkischen Elemente im Rumanischen, Berlin 1960.
- Vujaklija, M.: Leksikon stranih riječi i izraza, Beograd 1954.
- Yaşar, Y.:** Bulgarcaya Türkçeden ve Türklerden Geçen Sözcükler”, Ankara 1991.
- Zanaat Terimleri Sözlüğü,** 1976

Zbigniew, G.: The influence of Turkish upon the Macedonian Slavonic Dialects, Folia Orientalia, Vol. L, 1959.

Zooloji Terimleri Sözlüğü, 1963.

KISALTMALAR

Arn.	Arnavutça
Bak.	Bakotić, L.
BTKK	Bilgisayar Terimleri Karşılıklar kılavuzu
Bor.	Boretzky, N.
Bos.	Boşnakça
Bul.	Bulgarca
Diz.	Dizdari, T.
DTB.	A Dictionary of Turkisms in Bulgarian.
Es.	Esih, I.
ITS	Iktisat Terimleri Sözlüğü
Gab.	Gaberov, I.
Georg.	Georgidas, P.
Gia.	Giagkoullis, K.
GSTS	Güzel Sanatlar Terimleri Sözlüğü
GTS	Güncel Türkçe Sözlüğü
Hrv.	Hırvatça
Kak.	Kakuk, S.
Kara.	Karaağaç, G.
KAS.	Kişi Adları Sözlüğü
Kuk.	Kukkidis, K.
Lat.	Latifi, L.
Lok.	Lokotsch, K.
Mak.	Makedonca
Mey.	Meyer, G.
Mik.	Miklosich, F.
MTS	Makedonca-Türkçe Sözlük
Nas.	Nasteva, O.
OÖTK	Orta Öğretim Terimleri Kılavuzu

Rom.	Romence
Sırp.	Sırpça
Škal.	Škaljić, A.
Sai.	Saineanu, L.
TS	Tarama Sözlüğü
TTAS	Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü
TT	Toplumbilim Terimleri
TTS	Tarih Terimleri Sözlüğü
Vuk.	Karadžić, V.
Yun.	Yunanca
Wendt.	Wendt, H. F.
ZATS	Zanaat Terimleri Sözlüğü
ZTS	Zooloji Terimleri Sözlü